

DÜNYA DEVLETİ OLARAK OSMANLI DEVLETİ VE OSMANLI DÖNEMİ TÜRK SANATININ DÜNYA SANATINDAKİ YERİ

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE

1923'de İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Saint Louis ve Saint Joseph Fransız okullarında, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Almanya'da arkeoloji ve sanat tarihi okudu.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. "İstanbul Minareleri" tezi ile lisansını tamamladı. Sanat Tarihi Enstitüsü'ndeki asistanlığı 1952'ye kadar sürdü. Yurtiçinde yapılan bazı kazılara katıldı. "Sıde'nin Bizans Dönemine Ait Yapıları" konulu tezi ile doktorasını verdi. Doçentliğini "İstanbul'da Son Devir Bizans Mimarlığı" tezi ile verdi. 1963 yılında Edebiyat Fakültesi'nde Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. "İlk Osmanlı Devri'nin Dini İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler" tezi ile profesör oldu. Yurtiçi ve dışımda mesleki birçok araştırmalar yaptı. Ulusal ve uluslararası birçok bilimsel toplantıda tebliğ sundu. Türkçe ve yabancı dillerde olmak üzere 1000'i aşkın kitapta, makale, ansiklopedi maddesi ve araştırması basıldı. Anıtlar Yüksek

Kurul Üyeliği yaptı. Bazı enstitülere olan üyeliği ise halen devam etmektedir. Fransa Légion d'Honneur nişanına sahiptir. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü başkanlığı ve öğretim üyeliğinden 1990'da emekli oldu. Evli olan Eyice 2 kız çocuğu babasıdır. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.

Sultan Abdülmecid'in tasvibi ile Ayasofya'nın restorasyonunu gerçekleştiren ve böylece sarayın hizmetine girerek 1858'e kadar İstanbul'da kalan İsviçreli Fossati Kardeşlerden Gaspare Fossati'nin (1809-1883) Ayasofya konulu tablosu (Yazıevi Arşivi'nden)

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. yıl dönümü kutlanması için düzenlenen bu sempozyumda Osmanlı Devleti ve onun medeniyeti hakkında bazı görüşlerimi bir özet halinde takdim etmeyi uygun buldum. Herşeyden önce şunu belirtmek isterimki ben, Osmanlı İmparatorluğu deyimini kullanmıyorum. Benim görüşüme göre Osmanlı İmparatorluğu değil, devlettir. Sahip olduğu topraklarda hüküm sürdüğü yüzyıllar boyunca halkı, eşit haklara sahip vatandaşları olmuştur. 3 kıtaya yayılan ve uzun bir yaşama sahip olan bu idare tam bir devlet anlayışı ile ömrünü sürdürmüştür. Türkler tarih boyunca Orta Asya'dan itibaren yerleştikleri çeşitli bölgelerde devletler kurmuşlardır. Ancak bunların çoğu uzun ömürlü olmamıştır. Tek uzun ömürlü olanı Osmanlı Devleti'dir. Bu devlet merkezi idarenin uzun süre başarılı bir biçimde işleyişi sayesinde, çok yaygın sınırları içerisinde başarılı olabilmıştır. Tarih uzun ömürlü devletlerden biri olarak da Roma İmparatorluğunu tanıır. Büyük Britanya Adasının ortasında Basra körfezine kadar uzanan, Avrupa'nın yarısı ile Kuzey Afrika'nın boydan boya bütününe sahip olan ve böylece Akdeniz'i bir göl gibi çeviren Roma İmparatorluğu kendisine mahsus bir idare sisteminin güçlülüğü ile bu çok geniş

topraklarda varlığını sürdürmüş ve her bir köşesinde medeniyetinin izlerini bırakabilmiştir. Nitekim bugün İngiltere'de bir Roma villasının kalıntıları, Batı Almanya'nın Trier şehrinde dev ölçüde bir Roma hamamının harabesi, Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Amasra yakınında İmparator Claudius yıllarında Romalı askeri birliğin açtığı yol kenarındaki ve kuş kayası denilen kayaya işlenmiş anıt, Doğu Anadolu'da bir casturumun izleri, Mezopotamya'da ve Suriye'de çeşitli yapı kalıntıları, Fırat kıyısında Dura-Europoz şehri kalıntıları, Filistin'de kayalara oyulmuş Petra Mabedi, Libya çölünde Sabrata şehrinin harabesi, İspanya'daki Terragona'daki kalıntılar. Roma medeniyetinin yaygınlığının hatıralarıdır. Aynı şekilde Osmanlı medeniyetinin izleri Avrupa'nın ortalarından Polonya'ya, Güney Rusya'da, Kırım, Irak, Suriye, Filistin ve bütün Anadolu yarım adasına, Kuzey Afrika, Libya, Cezayir ve Tunus'a kadar izlerini bırakmıştır. Böylece ikinci büyük devlet Osmanlı devleti olmuştur. Bu devlet sahip olduğu merkezi idare anlayışı sayesinde yaygınlığını koruyabilmiştir. Önceki çeşitli Türk Devletleri kolayca parçalanıp, tarihten silinirken Osmanlı Devleti'ne çok uzun sayılabilecek bir ömrü sağlayan, merkezi bir devlet anlayışına sahip

*Büyükdere Sabili-Bebek
Köşkü-Çanakkale ve Osmanlı
Tiplerini tasvir eden
renklendirilmiş Melling
gravürleri
(Yazıevi Arşivi'nden)*

bulunmaktadır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu topraklarında İslâm-Türk medeniyetini parlak bir biçimde temsil eden Selçuklu Sultanlığı dahi merkezi devlet sistemini benimseyememiştir. Nitekim bir Selçuklu Sultanı çok yaşlandığı için sahip olduğu toprakları 11 evladı arasında paylaşmıştır ve kısa bir süre sonra bunlar arasında başlayan çarpışmalar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Durumun kötüye gittiğini gören yaşlı sultan yeniden idareyi eline almak zorunda kalmıştır. Osmanlı'lar bir devlet anlayışına sahip olduklarından hiç bir vakit böyle bir kargaşaya meydan vermemişlerdir. Bugün tenkit edilen Şehzadelerin öldürülmeleri olayı bütün acıklı tarafına rağmen devletin bütünlüğünün korunmasını amaçlayan bir tutumun belirtisidir.

Osmanlı Devleti kendinden önceki Roma İmparatorluğu gibi çok geniş sınırlara sahip topraklarda hüküm sürmüştür. Bugün İstanbul'da Eyüp Mezarlığında görülen bir mezar taşı kitabesi adeta Osmanlı Devleti'nin yaygınlığının bir anıtıdır bu kabir taşının altında yatan kişi Bosna'da dünyaya gelmiş, Cezayir'de kadılık yapmış ve İstanbul'da vefat etmiştir. Bugünkü Irak topraklarının bir yerinde dünyaya gelip eser veren büyük şair Fuzuli ile Bosna'nın bir şeh-

rinde yetişen şair Suzi Çelebi aynı Osmanlı kültürünün içinde eser veren edebiyatçılardır. Trabzon'lu Mehmet Aşık Menâzirül'Avâlîm adlı eseriyle Selanik hakkında değerli bilgiler yazmıştır. Elçi olarak batıya gönderilen ve bu seyahatine dair bir hatıra yazmış olan Ahmed Resmi Efendi Girit'te Resmo şehrinde. Osmanlı tarihi hakkında değerli eser vermiş olan ve Peçeli olarak tanınan Peçey'lu İbrahim Efendi Macaristan'ın Peç şehrinde. Yine Osmanlı tarihine dair İdrisi Bitlisi mahlasından da anlaşıldığı gibi Doğu Anadolu'dandır. Devlet adamları arasında da Cezayir'li Hasan Paşa veya Tunus'lu Hayrettin Paşa gibi devlet adamları adlarından da anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti'nin çeşitli köşelerindedir. Mehmet Vankulu adlı XVI.yy. yaşamış fıkıh alimi ve lugatçı'de Doğu Anadolu'nun yetiştirdiği bir kişidir. Daha bunlar gibi pek çok kişi tespit edilebilir. Osmanlı devleti yayılışını ve bu yaygınlığını oldukça uzun süre koruyabilmesini idare sistemine boğludur. Bu sistem yozlaşmaya kadar devlet güçlü kalabilmiştir, ikinci bir noktada Osmanlı idaresinin hoş görülme davranışı yani toleransıdır. Tabii bu tolerans, Osmanlı fütuatı ile beraber gelmiş ve bu yayılışı kolaylaştıran en büyük yardımcı olmuştur. Fakat yüzyıllar ilerledikçe devlet

büyük bir cömertlikle sağladığı hoş görünümün acısını duymuştur.

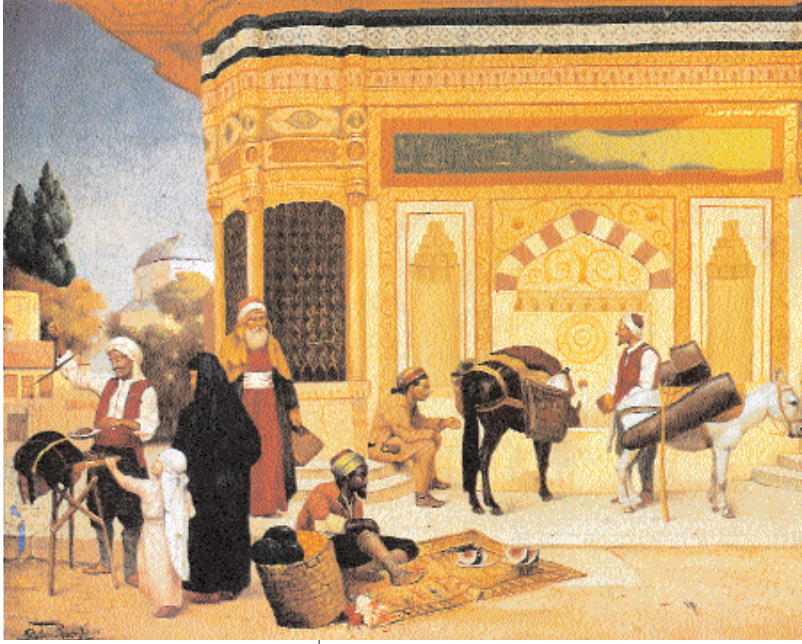
Hatta XIX. yy. sonlarında yabancı kışkırtmalar yüzünden çıkan üzücü olaylara gelinceye kadar devletin başına önemli bir gaile çıkarmayan Ermenilere "Tebay-ı Sadıka" denilmiştir. Osmanlı donanmasında da uzun süre gemici olarak denize daha yatkın oldukları için Ege Adaları halkından Rumlar kullanılmıştır.

Bugünkü ABD gibi bir dünya devleti olan Osmanlı idaresi, daha XV. yy'dan itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen yabancıların hizmetlerinden kaçınmamıştı. XV. yy. sonlarında Sultan II. Bayazıt döneminde İstanbul'a gelen Alman asıllı Arnold Von HARFF'ın macerası ilgi çekicidir. Kendisini getiren gemide Galata'da karaya ayak basan bu yabancı o sırada burada yoğun olarak yaşayan hristiyanların arasına karışır ve varlığından kimsenin haberdar olamıyacağına umar. Ancak çok kısa bir süre sonra adının Frenk Hasan olduğunu söyleyen bir yeniçeri kapısına dayanır. Ona, varlığından sarayın haberi olduğunu bildirerek saraya götürür. Ona burada Türk hizmetine girmesi önerilir. Von HARFF batıya dönüp işlerini bitirdikten sonra tekrar geri geleceği cevabını vererek kurtulur. Bu pek şaşılacak bir durum değildir. İstanbul'da Haliç üzerine köprü yapılması için Leonardo Da VINCI ile MİCHELANGELO'ya da anlaşma yapmak için davette bulunulmuştur. Fakat bu düşünceler sonuçlanmadan kalmıştır. Leonardo'nun arşivinde böyle bir köprünün taslağının krokisi bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Amasya'da olan Padişahı görmek için Anadolu'da uzun bir karayolu seyahati yapan Alman Hans DERNSCHWAM seyahatnamesinde geçtiği şehir ve kasabalarda çok sayıda batılının çalışmakta olduklarını, isimlerini ve nereli olduklarını bildirir. Başka bir seyyah da Venedik'in soylu bir ailesinden bir denizcinin Kaptan Paşalık makamına yükseldiğini ve kendisiyle görüştüğünü haber verir. Aynı Padişahın saltanatının ilk

C. Lekegian Stambol imzalı 'Tavla oyunu ve Osmanlı Tiplerini' isimli tablosu (Yazıevi Arşivi'nden)

yıllarında Brüksel'deki dokumacılar loncası Pieter Coeck Van AALST adlı bir sanatkarı İstanbul'a göndermiştir. Coeck'dan istenilen Osmanlı topraklarından çeşitli görüntüler çizmesi ve ayrıca halı dokumacılığında ustalıkları bilinen Türklerden bir grup işçiyi Brüksel'e getirmesidir. Bunlar Avrupa saray ve şatolarının en gözde dekorasyonu olan duvar goblenlerini yapmalarıdır. Bu tasarı nedense gerçekleşmemiştir. Fakat bu Flaman asıllı sanatkarın uzun karayolculuğu sırasında geçtiği Osmanlı topraklarında ve İstanbul'da çizdiği resim taslakları güzel gravürler halinde işlenerek bugün son derece nadir olan bir albüm halinde karısı tarafından yayınlanmıştır. Bu desenlerde arka planda manzara önünde ise Türk yaşantısından ayrıntılar yer almaktadır. Yerinde çizilen bu gerçekçi en eski resimlerden 2 tanesi İstanbul'un en eski görüntülerini doğru olarak bugüne ulaştıran değerli belgelerdir. Yabancı sanatçıların bilhassa ressamların tarih boyunca İstanbul'a akın halinde geldikleri günümüze ulaşabilen eserlerinden anlaşılmaktadır. İstanbul'un XVI. yy.'daki 11 m boyundaki bir panoraması da Kuzey Almanya'lı M. Lorck (Lorichs) tarafından 1555'e doğru çizilmiştir. Bunda Haliç Limanı, İstanbul'un evleri ve başlıca büyük eserleri gösteril-

Çalışmalarında doğu insanının yaşamını tuallerine aktaran Parisli oryantal sanatçı Giulio Rosati'nın (1858-1917) 'Çeşmebaşı' isimli tablosu (Yazıevi Arşivi'nden)

miştir. XVIII. yy.'da Avusturya'lı Baron Von GUDENUS çok sayıda paftalar halinde İstanbul'un görüntülerini çizmiştir. Bunlarda bilhassa eski Türk evleri gerçek görüntüleriyle yer alırlar. Bu paftaların ilgi çekici bir tarafı da altlarındaki açıklamaların güzel bir hatla yabancı dilden başka Türkçe olarak yazılmış olmasıdır. XVIII. yy. sonlarında Boğaziçi'de Baron Von HÜPSCH'ün bir davetinde Sultan III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan ile tanışan İ. MELLING, Boğaziçi ve İstanbul'un eşsiz değerlerde resimlerini yaptıktan başka mimar olarak da Boğaziçi kıyısında bu hanım sultan için muhteşem bir yalı inşa etmiştir. Başka bir seyyahın tarifini yaptığı ve iç süslemesini anlattığı Hatice Sultan'ın kızkardeşi Beyhan Sultan'ın sahil sarayı da belki yine MELLING'in eseri idi. XIX. yy. içinde zaten İstanbul, Avrupalı sanatkar akınına uğramıştır da denilebilir. İtalyan, İsviçresinden, Rusya'ya giden oradan da yanmış olan Rus Elçilik Sarayını yeniden inşa etmek üzere İstanbul'a gönderilen Gaspare FOSSATI İstanbul'a gönderilerek bugün Konsolosluk olan Rus Elçilik binasını yapmış aynı yıllarda Sultan Abdülmecit'in emriyle Ayasofya'nın 1847-1849 yılları arasında çok geniş bir restorasyonunu gerçekleştirmiştir. Bu işi yaparken

Ayasofya'nın denize bakan tarafında bir üniversite binası olmak üzere, dev ölçülerde muhteşem Dar-ul Fünun yapımı siparişini de almıştır. Bu büyük ve Avrupa üslûbundaki yapı sonraları çeşitli işlerde kullanılmış ve İstanbul adliyesine dönüştürülerek kullanılırken 1933 yılında yanarak mahvolmuş kagir duvarları da yıktırılarak yok edilmiştir. Aynı Fossati, yardımcısı kardeşiyle birlikte Bab-ı Ali'de bugün hala duran arşiv binasını bazı köşk ve yalılar da inşa etmiştir. Uzun yıllar sonra yurduna döndüğünde Fossati Ticino'da tamamen Türk üslûbunda döşenmiş evini yapmış ve orada ölmüştür. XIX. yy.'da batı mimarisinde yapılan Bayezit'te eski sarayın arsasında inşa edilen ve şimdi İstanbul Üniversitesi Merkez Binası olan Bab-ı Seraskerlik yapısı da Fransız mimar Bourgeois'nun eseridir. Bu mimar da ayrıca şimdi Dişçilik Fakültesi olan Fuat Paşa Konağı'nı inşa etmiş ise de bu büyük bina 30-40 yıl kadar önce orijinal görüntüsü tamamen değiştirilerek yeniden yapılmıştır. Aynı yüzyıl içinde Paris'te Opera Binasının dekorasyonunu yapan Fransız sanatkar Sechan ise Dolmabahçe Sarayının bütün iç süslemesini meydana getirmiştir. Abdülhamit döneminde İstanbul'da yapıları olan bir ustada Fransız VALLAURY'dir. Vallaur'y'nin en önemli yapıları İstanbul Arkeoloji Müzesidir. Eğer yanılmıyorsam adı Smith olan bir İngiliz'de bugün İstanbul Teknik Üniversitesi merkez binası olan eski Taş Kışla'nın mimarıdır. Bu yabancı ustaların çalışmaları dini mimaride de kendisini gösterir. İtalyan Montani Efendi Eklektik yani karma üslûpta Aksaray Valide Camii'ni yapmıştır. Sonraları Sultan Abdülhamit döneminde yine İtalyan D'aranco bir çok sivil binalardan başka Karaköy'de çok değişik bir üslûpta küçük bir camii yapmıştır. Şimdiki Ziraat Bankasının hemen arkasında olan bu ilgi çekici yapı ne yazıkki Menderes istimlakları sırasında yıktırılıp ortadan kaldırıldı. Bu mimarın arşivinde çok büyük bir camii projesi var isede bu tasarı gerçekleştirilmemiştir. Karaköy'ün gösterişli

yapılardan yeni Bizans üslûbunda (Neo Bizanten) Karaköy Palas adındaki iş hanı yine İtalyan Mongeri'nin eseridir. Almanlardan Spita, Sultanahmet meydanında Kaiser II.Willhelm'in Sultan II. Abdülhamit'e hediye olarak yaptırdığı Alman Çeşmesinin mimarıdır. Dev ölçülerde heybetli bir Prusya mimarisinde olan Haydarpaşa Garı ise Abdülhamit'in son yıllarda Otto RİTTER ve Helmuth CUNE adlı mimarlar tarafından inşa edilmiştir. Türk Mimarisinden alınma motiflerle meydana gelen Sirkeci Garı ise Avusturyalı JASMUND'un eseridir. Aynı mimar Caddebostan kıyısında Ragıp Paşa Köşklerini de inşa etmiştir. XIX.yy. bu yabancı sanatkarlar akımına karşı bir tür tepki olarak yine Almanya'da yetişmiş fakat Türk mimari geleneğine bağlı ve bunu sürdürmek isteyen mimar KEMALETTİN BEY ile birlikte başta VEDAT BEY olmak üzere daha başka ustalarda eserler yapmışlardır.

Osmanlı Devleti XIX. yy.'da batılı uzmanlardan da yardım alarak mühendisliği kurarken yani böylece Teknik Üniversitesinin temelini atarken batılı metotlara göre bir tıp öğrenimi yapılmasını gerekli görmüş ve Sultan II.Mahmud Avusturya'dan uzman hekimler istemiştir. Bunların arasında herhalde Bohemya asıllı C.A.BERNARD adında genç bir doktor şimdiki Galatasaray Lisesi'nin yerinde ilk tıp fakültesini kurmuştur. Tamamen Avrupa metodlarına göre öğretim ve eğitim yapan bu kuruluştan Türk Hekimleri yetişmiştir. Mesleğiyle ilgili Fransızca kitaplarda yazan Doktor Bernard Sultan Abdülmecit'in ilk yıllarında İstanbul'da ölmüştür. Aynı yy. içlerinde batıda olduğu gibi bir müze kurulmasında düşünülmüş aralıklı bazı denemelerden sonra Ahmet Vefik Paşa'nın isteğiyle İstanbul Arkeoloji Müzesinin başına A. DETHIER adlı Alman getirilmiş ve 1881'deki ölümüne kadar bu kişi Arkeoloji Müzesini geliştirmeye çalışmıştır. Ondan sonra bu görevi bizden OSMAN HAMDİ BEY üstlenerek müzeyi dahada güçlendirerek bugüne gelmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti çeşitli batı ülkeleriyle çarpışmaları sürüp giderken aradaki barış yıllarında da ticaret ilişkilerini de yapabiliyordu. Daha XVI.yy.'da Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Ahmed ile kadirge arasında yaptırdığı caminin pek çok sayıdaki cam kandilleri bu tür sanayide çok gelişmiş olan Venedik'e sipariş edilmişti. Hatırımında kaldığına göre 800 kandilin yapımı için Venedik Balyozu (Elçisi) hükümetine gönderdiği mektubun kenarına Türk kandillerinin biçimini gösteren birde şema eklemiştir.

XVIII. yy.'da bilhassa Bohemya Kristalleri ve bunlar arasında avizelerde ısımarlanıyordu. Hatta Osmanlı ülkesinde çok kullanılan değerli nargileler bu ülkede yapılarak getirtiliyordu. Dokuma atölyeleri ile ünlü Fransa'nın Lyon şehrinden Flachet, Osmanlı topraklarında bir hayli dolaştıktan sonra İstanbul'a gelerek burada çok uzun yıllar yaşamıştır. Buradan birçok malları dışarıya yolladığı gibi Fransa'dan da bazı malların gelmesini sağlayan bir ticaret aracı olmuştur. Bir Yunanlı araştırmacı Viyana şehir arşivinde yaptığı incelemelerde burada mal satan çok sayıda Osmanlı tüccarının adlarını çıkarmıştır. Bu listede Osmanlı reasından tüccarlar olduğu gibi Türk ve Müslüman tüccarlarda bulunmaktadır. Bu örnekler Osmanlı Devletinin kendi kabuğuna çekilmiş bir tutumda olmadığını bütün dünya devletleri

'Sultan ve Maiyyeti'nin bir Hristiyan kentine gelişinde yapılan görkemli karşılama' konulu Macar ekolü anonim tablo (Yazıevi Arşivi'nden)

İstanbul'da uzun yıllar bir kilisede çalıştığı için Pneur (dua eden) lakabını alan ve İstanbul'da vefat eden 19. yy. ünlü Fransız oryantalistlerinden François Leon (Pneur) Bardin'in Galata Köprüsü adlı eserinden detay.
(Yazıevi Arşivi'nden)

gibi savaflara sürtüşmelere rağmen yabancılar ile girift dış ilişkilere sahip olduğunu gösterir. Batının bilhassa eski Türk kumaşlarına, dokumalarına ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinin el işi halılarına büyük bir merakı olduğu görülmektedir. Nitekim batılı ressamın pek çok tablolarında ayrıntı olarak Türk halılarında görülebilir. Bunların bir çoğunun Osmanlı Dönemi içinde ticaret malı olarak batı ülkelerine gönderdikleri, karşılığında Avrupa sanayiinin yaptığı eşyayı, bilhassa masa ve ayaklı büyük duvar saatleri ile cam eşyanın getirtildiği bilinir. İngilizlerin ünlü Prior duvar saatleri Türk'ler arasında Piryol saatler adıyla tanınır ve çok aranırdı. Osmanlı Ülkesi için imal edilen bu saatlerin kadrânlarında Osmanlı rakkamlarına göre yazılırdı. XIX.yy.'da konaklar ve yalılar batı üslûbunda döşenirken Fransa'da ve Avusturya'dan çok sayıda ev eşyası, mobilyalarda ithal edilmiştir. Osmanlı Sarayına ve zengin konaklarına yalnız batıdan değil uzakdoğudan, Çin'den de değerli porselen eşya getiriliyordu. Bunlar özel olarak burası için imal edildiklerinden süslemeleri arasına pek başarılı olmayan Osmanlıca yazılarda konuluyordu.

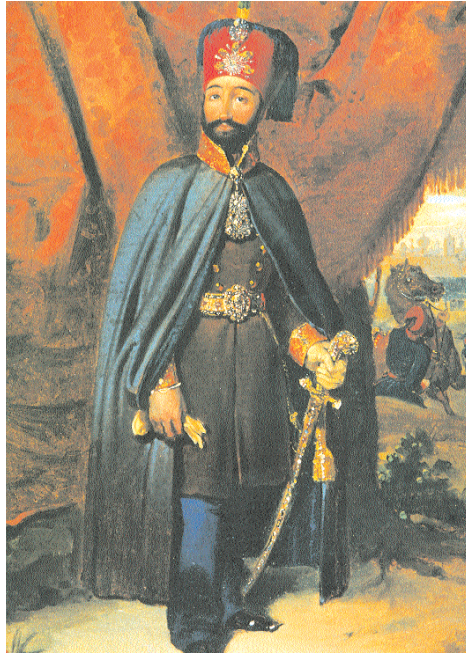
Ortaçağ'ın bitimine doğru ortaya çıkan ve hızla gelişen Osmanlı Devletinin

bir dünya devleti oluşunda ortaçağdan farklı bir idare, hukuk sistemine sahip oluşu açıkça belirlidir. Yoksa bu kadar kısa süre içinde dili ve inancı değişik insanların, yaşadıkları ülkelerde hızlı yerleşmesi mümkün olamazdı. Eskisine nazaran daha iyi ve daha güvenli bir idare getirmese bu uzak ve yabancı topraklarda uzun süre kalıcı bir yerleşmeye sahip olamazdı. Şüphesiz bu konular başka dallardaki ihtisas sahibi uzmanların etrafıca inceleyip objektif bir görüşle takdim etmeleri gereken konulardır. Dünya politikasında XVI. yy.'da önemli yere sahip bir süper devlet olan Osmanlı Devleti, esir düşen Fransa Kralı'na yardıma çağrılacak kadar büyüktür. Doğu'da, Hindistan'da da, Gücerat'a maalesef başarısız bir deniz seferi yapmış hatta Osmanlılar söylendiğine göre uzakdoğuya kadar uzanabilmiştir. Ortaçağda Bizans İmparatoru üzerinde Türklerin Kralına yazısı olan bir taç göndermek suretiyle Macar Kralını desteklemiştir. Yüzyıllar sonra aynı Macar ülkesi Osmanlı idaresinde iken Macarlar'ın bir kısmının başında olan İmre Tökeli'nin mührünün üzerinde "metbuu Ali Osmanım/ Muntazırım Emre/ Kralı Orta Macarım/ Nam'ım Tökeli İmre" okunan şu satırlar dünya devletinin bir simgesidir. Çeşitli Avrupa ülkelerinin Osmanlı başkentinde daha XVI. yy.'dan itibaren devamlı elçilerinin bulunmasına karşılık Osmanlı Devleti ancak, gerekli hallerde bu ülkelere bir elçi sadece anlaşma için gönderirdi. Güçlülüğünü ve büyüklüğünü o ülkeye göstermek içinde bu elçiler son derece kalabalık ve ihtişamlı bir heyet halinde Viyana gibi, Paris gibi başkentlere devletin ihtişamını vurgulayacak biçimde giderlerdi. Başarısız İkinci Viyana Kuşatmasında bir dereceye kadar Kırım Hanının ihaneti yüzünden Jan Sobieski idaresindeki Lehistan Kuvvetlerinin Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yenilgisine sebep olmasına rağmen Osmanlı Devleti Lehistan'ın dağılmasını ve bazı Avrupa Devletleri arasında, topraklarının paylaşılmasını hiç bir zaman resmen kabul et-

memek büyüklüğünü gösterebilmiştir. Bir takım devlet törenlerinde bütün yabancı elçiler temsil ettikleri devletlerin adlarıyla çağrılırken muhakkak Lehistan Elçisinde çağrılır, fakat bu devlet artık varolmadığından, üçüncü seslenişten sonra "Mazeretine binayen gelemedi" cevabı verilir.

Çeşitli sebeplerle ülkelerinden kaçan yabancıların başlıca sığınaklarından biri de gücüne inandıkları Osmanlı Devleti olmuştur. Macarlardan ünlü Rakotczy bütün maiyeti ile birlikte Osmanlı topraklarında yaşamış ve Tekirdağı'nda ölmüştür. Diğer bir Macar mülteci Kosuth Kütahya'da yerleşmiştir. Birçok yabancı ise müslümanlığa girerek Osmanlı hizmetlerinde bulunmuşlardır. Bunlar arasında Fransız hanedanı Bourbon'lardan Conte de Bonneval Osmanlı hizmetinde Humbaracı Ahmet Paşa olmuştur. Bugün mezarı da Galata Mevliahane-si haziresindedir. Matbaacılığı uygulamak suretiyle Türk kültürüne çok büyük hizmeti olan İbrahim Müteferrika müslümanlığı kabul etmiş bir Macar'dı. İstanbul'da korkunç tahribler yapan yangınları bir dereceye kadar önlemek üzere ilk tulumbayı yapan ve geliştiren Gerçek Davud Ağa ise aslında bir Fransız'dı. Çok sonraları itfaiye idaresinin başına Macar asıllı Cont Szechenyi Paşa getirilmiştir. Bilhassa Macar'lar ve Lehistanlı'lardan Osmanlı hizmetine girecek önemli mevkilere kadar yükselen çok sayıda asker ve mühendis vardır.

Osmanlı medeniyeti Avrupa kültüründe XVII. ve XVIII. yy.'larda izler bırakabilmişti. Avrupa ordularındaki askeri bandonun esasının Osmanlı Mehterinden algılandığı bilinir. Hatta eski Alman Ordusunda bu bandonun başında götürülen Osmanlı tuğlalarının benzeri alametde bu tesirin bir hatırasıdır. Bir çok batılılar, Osmanlı kıyafetine girmeyi ve bu kıyafette portrelerinin yapılmasına özen gösteriyorlardı. Almanya'nın Kassel şehrindeki müzede yağlıboya büyük boyda Osmanlı kıyafetinde bir yabancıнын tablosu sergilenmiştir. Ayrıca bilhassa XVIII. yy.'da Fransız şatoların-

Ünlü tarih ressamı Emile Jean Horace Vernet'in II. Mahmut portresi
(Yazıevi Arşivi'nden)

da soylu kadınların Boudoir adını verdikleri özel odalar Türk üslûbunda döşenmiş oluyordu. Bu kadınların hizmeti yapan ve Avrupa saraylarında çok eski bir geleneğe sahip page yani bir çeşit içoğlanlarına Osmanlı kıyafetleri giydirelerdi. Bu Osmanlı modası o kadar yaygınlaşmıştı ki ünlü porselen fabrikalarında Osmanlı kıyafetinde biblolar yapılırdı. Hatta Osmanlı kıyafetli heykellerle süslü, lamba ayakları da yapılmıştır. Bütün Osmanlı Tarihi boyunca İstanbul'a gelen yabancılar yurtlarına dönerken Türk kıyafetlerini ve Türk örf, adetlerini belirten resimler götürmeye özen gösteriyorlardı. Bunlar genellikle çok üstün kaliteli olmayan bazı çarşı ressamı tarafından çizilmiş ve renklendirilmiş resimlerdi. Bugün birçoğu çeşitli Batı ülkeleri'nin özel koleksiyonlarında bulunmakta zaman zaman bazıları da yayınlanmaktadır. Batının Türkler'e ilgisinin bir belirtisi bazı saraylarda rastlanan Türklerle ve Türkiye ile ilgili resimlerin salonlarda asılmasıdır. Napoli sarayında bir salonun bir duvarını XVIII. yy.'da buraya elçi olarak gönderilmiş Türk Elçisi Küçük Hüseyin Efendi'nin çok büyük boyda bir yağlıboya tablosu süsler Münih'te bir dizi Osmanlı Padişahlarının portreleri Bav-yera Sarayının tabloları olarak muhafaza

Osmanlı ülkesinde, bir Osmanlı gibi yaşayarak kalabalık sokakları, çarşı ve camileri gerçekçi bir biçimde resimleyen ve 19. yy'ın ortasındaki Osmanlı yaşantısı hakkında belge sayılabilecek birçok eser bırakan İngiliz oryantalist ressam John Frederic Lewis'in suluboya tablosu. (Yazıevi Arşivi'nden)

edilmektedir. 1960'larda bu tabloların bir kısmı saray tiyatrosunun koridorlarını süslüyordu. Trieste'de Miramare Sarayının bir salonunun iki duvarında Türkiye ve İstanbul'la ilgili tablolar görülmektedir.

Batının Osmanlılar ile ilgili bir örneğinde bahar aylarında İstanbul'da donatılmış olarak dolaştırılan ve "Nakil" adı verilen ağaçlardır. Bu gelenek artık Türkler arasında unutulmuştur. Yalnız bazı yaşlı kadınların çiçek açmış ağaçları gördüklerinde söyledikleri "Nakil gibi süslenmiş" sözü bunun dilde kalabilmiş son hatırasıdır. Böylece donatılmış ağaçlar Alman kültüründe de mevcuttu. Bunlara "Maibaum" yani Mayıs ağacı adı verilir. Osmanlı kültürünün şu bir kaç örnek tecrid edilmiş olmadığını, Avrupa Batı kültürüyle de bazı girift taraflarının bulunduğunu açıkça gösterir. Batının Osmanlılarla ilgisi daha başlangıçlarda XV. yy.'da başlamıştı. Daha ikinci Murad döneminde Osmanlı topraklarını geçerek Edirne'ye giden Fransız ajanı Bertrondan de la BROQUIERE o yıllardaki Türk yaşayışı ve askeri disiplini hakkında çok önemli bilgiler verir. Ancak XIX.yy. başlarında ilkdefa yayınlanabilen bu eserin daha önce tanınmayışı batıların Türklere dair olumlu bilgi edinmelerine engel olduğunu bir batılı yazar açıkça ifade etmiştir. Eğer demiştir: Batı, Türkleri haclı seferi kafasıyla görmek isteyen bazı misyonerlerin yazdıklarından dolayı öğrenmek yerine, bu

kitap aracılığıyla tanımış olsaydı Türkler hakkında çok değişik fikir sahibi olurdu Osmanlılara esir düşmüş sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'nın sarayında görevlendirilmiş gerçek adı doğru olarak öğrenilmeyen ve dilimize tam olarak henüz çevrilmeyen diyalog biçimindeki hatıratı Türklerin görüşleri ve yaşayışları hakkında hristiyanlıkla karşılaştırmalı olarak oldukça objektif ve ilgi çekici açıklamalarla doludur. Bu önemli kitabın esas metni İspanyol klâsikleri arasında yayınlanmıştır. Dilimize eksik olarak Fuat CARIM tarafından çevrilen bu eserin önceleri yazarın Cristobal De VILLALON olduğu sanılmış daha yakın tarihlerde ise bu konuda başlı başına bir kitap yazılarak bunda Dr. LAGUNA adı ortaya atılmıştır. Diğer taraftan Osmanlıların Fransız edebiyatı üzerindeki etkileri hakkındada büyük çalışmalar yapılmıştır. Ünlü tiyatro yazarı Moliere'nin bir oyununda Paris'e gelmiş olan bir Türk elçisinin Kral tarafından kabul töreninden ilham alınarak yazılmış bir parça bulunmaktadır. P. Martino 1906 yılında basılan "Fransız Edebiyatında Doğu başlıklı eserinde büyük çapta Osmanlılarıda içine alan bu konuyu işlemiştir. Daha sonraları cl.Dana ROUILLARD adında Kanada'lı bir araştırmacı sadece 1520-1660 yılları arasında Türklerin Fransız Tarih ve Edebiyatındaki etkilerine dair büyük boyda 700 sayfalık her bakımından muhteşem sayılabilecek bir eser yayınlamıştır. 1940'da basılan (aslında doktora tezi olan) bu kitap ne yazıkki pek az kişinin dikkatini çekmiştir. Aynı konuda yine Kanada'da yayınlanmış 3. iki ciltlik kitabın varlığıda bilinmekle beraber elde edilememiştir. Avrupa yüzyıllar boyunca Osmanlı'ya büyük ilgi duymuş. Bunun için çeşitli ülkelerde irili ufaklı, bazen bir iki sayfalık, bazen daha kalınca broşürler, kitaplar yayınlamıştır. Batı kütüphanelerinde de polemik mahiyetindeki nüshalar C. GÖLLNER tarafından araştırılmış ve sayıları yüzlerce olan bu tür yayınların XVI. ve XVII. yy.'lara bibliyografyası 3 cilt halinde Bükreşte

yayınlanmıştır. Bu yayınlarda tarih boyunca batının Osmanlı'lara duyduğu ilginin bir belirtisidir. Sadece bir bibliyografyada 1500-1600'lı yıllarda olanlar derlenmiştir. Aslında daha sonraki yıllarda yapılan yayınlarda kayda geçirildiği takdirde birkaç cilt daha bu bibliyografyaya eklenebilir. Bu konunun tamamlanması Alman asıllı bir Romanya'lı olan GÖLLNER gibi dikkatli ve sabırlı bir araştırmacıyı beklemektedir. Bunlar dışında batıda Osmanlı tarih kaynaklarına ilgi duyulmuş ve daha erken dönemlerden itibaren bunların el yazmaları toplanıp batı kütüphanelerine mal edildikten başka bazılarının içerinden bölümler yabancı dillere çevrilerek yayınlanmıştır. Yabancı ülkelerde ilk olarak İngiltere'de R. KNOLLES XVII. yy.'ın ilk yıllarında genel bir Türk ve Osmanlı Tarihi yazarak yayınlamıştır. Bunun arkasından XVIII.yy. içlerinde Osmanlı sarayında yetişmiş olmakla beraber ve dolayısıyla iyi Türkçe bilen fakat sonra Rusya'nın himayesine girmeyi tercih eden Boğdan Voyvodası Dimitri CANTEMİR bir Osmanlı Tarihi yazmış ve bunun birkaç dilde baskıları yapılmıştır.

XIX.yy.'ın içinde İstanbul'a elçilik görevlisi olarak gelmiş ve doğu dillerini bilen Avusturya'lı J.Von HAMMER Osmanlı kaynaklarında dayanarak ve Avusturya arşivindeki belgelerden de faydalanmak suretiyle Almanca, büyük bir Osmanlı Tarihi yayınlamıştır. Az sonra bu kitabın J. J. HELLERT tarafından yapılan Fransızca tercümesi 18 cilt olarak Paris'te basılmıştır. Bunun bir de küçük Fransızca tercümesi var isede içinde belgeler olmadığından önceki kadar makbul sayılmaz. Hammer'in bu eseri Osmanlı Tarihi hususunda bugün batıda hala başvuru olan önemli bir kitap olarak kullanılmaktadır. Ata Bey tarafından Türkçeye çevrilmiş fakat bitirilmekten kalmıştır. Hammer orjinal Osmanlı el yazmalarının hepsini elde edemediğine üzüldüğünü bildirir. İstanbul'dan ayrılıp yurduna döndükten sonra burada tanışmış olduğu bir Türk ona AYVAN-SARAYLI HÜSEYİN EFENDİ'nin "HA-

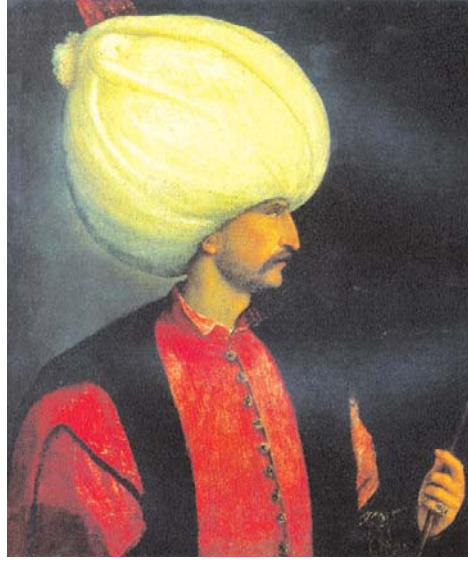

Jan de Hooghe'nin oryantal konulu tablosu (Yazıevi Arşivi'nden)

DİKAT'ÜL CEVAMİ" adlı eserinin el yazma bir nüshasını gönderdiğinde Avusturya'lı tarihçi bu kitabı daha önce tanıyamadığını bildirerek bir eksiklik olarak Almanca'ya çevirdiği bir özetini büyük eserinin sonuna eklemiştir. Yine Almanya'da ZİNKEISEN tarafından yine oldukça geniş bir Osmanlı Tarihi bastırılmış isede bu önceki kadar yaygın olmamıştır. XIX.yy. sonlarına doğru HAMMER tarihi esas alınarak Th.Lavallee L.De La JONQUIERE XIX.yy. ikinci yarısında Fransızca olarak Osmanlı Tarihi kitapları yayınlamıştır. Ünlü Fransız Edebiyat yazarı ve politikacı A. De LAMARTINE yine Hammer'den faydalanmak suretiyle aynı yüzyılın ortalarına doğru Türkiye Tarihi başlığı altında 6 ciltlik bir Osmanlı Tarihi ile bu diziyeye katılmıştır. Bizde ise büyük bir Osmanlı tarihi ancak İ. Hakkı UZUNÇARŞILI ile E. Ziya KARAL tarafından hazırlanarak 10 cilt halinde Ankara'da Türk Tarih Kurumunca bastırılmıştır. Fakat şunun belirtilmesi gerekir ki tam bir Osmanlı Tarihi kaleme alınabilmesi için belgelerin incelenmesi gerekmektedir başka, hâlâ yayınlanmamış birçok Osmanlı kaynağının basılmaları ve kullanılmaları gerekir. Bir çok Osmanlı dönemi kaynakları henüz el yazma olarak kütüphanelerde durmaktadır. Tabii bu orada sahaflarımızın sorumsuz davranışları yüzünden tek nüsha olmasına rağmen batıya götürülen kaynaklarda vardır. KIVAMI'nin Fatih dönemi tarihi-

Solda: Sultan Süleyman portresi

Sağda: İtalyan sanatçı Gentini Bellini'nin meşhur Fatih Sultan Mehmet portresi (Yazıevi Arşivi'nden)
Yay. Not: Belli'nin meşhur tablosu (orijinali) 2000 yılı içerisinde ülkemizde sergilendi.

nin tek el yazması böylece yurtdışına giden eserlerdendir. Osmanlı Tarihinin ve Coğrafyasının XVII.yy'daki durumunu adeta bir ansiklopedi gibi ortaya koyan ünlü, 10 ciltlik Evliya ÇELEBİ seyahatnamesinin bugüne gelinceye kadar eksiksiz, doğru ve çeşitli yazmaların karşılaştırılması suretiyle yapılmış ilmi bir baskısı yapılamamaktadır. Bir çok gereksiz kitapların basılmasına özen gösterilmeden önce bütün Osmanlı kaynaklarının eksiksiz bir dizi halinde bilimsel biçimde yayınlanmaları yaklaşık 350 ciltlik Çin kroniklerinin taranıp içinden Orta Asya Türklüğü hakkındaki bilgilerin Türkçe'ye çevrilmesinden önce bu kaynaklar dizisinin yayınlanması kanaatimizde doğru olur. Katip ÇELEBİ'nin "*Cihannüma*" adlı eserinin bugün XVIII.yy'da İbrahim MÜTEFERRİKA'nın yaptığı baskıdan faydaniılmaktadır. Bu baskısında eksik olan Rumeli ile ilgili bir bölüm daha yaklaşık 200 yıl önce Hammer tarafından Almanca'ya çevrilerek basılmıştır. İstanbul tarihi bakımından son derece değerli ve önemli bir eser olan Ayvansaray'lı Hüseyin Efendi'nin XVIII.yy sonlarında yazdığı "*Hadikakül- Cevami-si*" bugün hala 130 sene önce yapılan bir baskısı ile kullanılmaktadır. Halbuki bu eserin Türkiye'deki ve yurtdışındaki çok çeşitli el yazma nüshaları karşılaştırılarak yeni bir baskısının yapılması gereken işlerden-

dir. Tabii bu gibi örnekleri daha çoğaltmak mümkündür. Bunlar yapıldıktan sonra Genel Türk Tarihi'nin büyük bir bölümünü teşkil eden Osmanlı Devleti tarihi, Dünya tarihindeki yerine oturacaktır.

Osmanlı Devleti siyaset bakımından bir dünya devleti olduğu kadar sanat tarihi ve bilhassa mimarlık tarihi bakımından da Dünya sanat tarihinde yer alması gereken bir konudur. Başlangıcı ve gelişmesi inanılmaz bir hızla cereyan eden Osmanlı Mimarisi XVI. yy'da Mimar Sinan ile ulaştığı zirvede Süleymaniye ve bilhassa Edirne'deki Selimiye gibi eserlerle en muhteşem örneklerini verebilmiştir. Bunları Sedefkar Mehmed Ağa'nın Sultanahmed Camii takib eder. Bu yapılar yalnız Osmanlı ve İslâm sanatı çerçevesi içinde değil gerek mekan anlayışı gerek teknik sistemin uygulanışı gerek cephe mimarisi ve dış estetik bakımlarından olduğu kadar şehir topografyasına uygun biçimde yerleşen genel dış estetikleri ile de bütün bu eserler dünya mimarlık tarihinde yer alabilecek varlıklardır. Osmanlı dönemi Türk sanatı XVII. yy'larda Avrupanın çeşitli ülkelerinde kendisini tanıtmıştır. Fakat bu konuda yeteri kadar incelenmemiştir. Beğenilen bir çok Osmanlı eseri batı ülkelerine yy.'lar boyunca taşınmıştır. Bunlardan bazıları yabancı ülkelerin dekoratif sanatlarında etkisini göstermiştir.

Romanya'nın Magoşia sarayındaki taş üzerine kabartma bezemeler bütünüyle Türk Çinilerinin motiflerinin tekrarıdır. Fakat daha önemlisi Osmanlı Sanatının çeşitli ürünlerinin yabancı ülkelerde değerli eserler olarak korunmalarıdır. Geçen yıllarda Paris yakınlarındaki bir şato'nun salonundaki İznik çinilerinden meydana gelmiş inanılmaz zenginlikte bir kolleksiyon ile karşılaşmıştık. Türklerle yapılan savaşlarda yabancıların ellerine ganimet olarak geçen değerli Türk Sanat eserleri de hayli çok sayıdadır. Almanya'nın Karlsruhe şehrinde "Türken Beute" adıyla sergilenen Türk eserleri bir savaşta ele geçirilen ganimetlerden oluşmuştur. Ve bunun için de Türk ganimetleri olarak bilinir. Viyana bozgununda Lehlielerin eline geçen ganimetler arasında çok büyük ölçüde bir halının yarısı Polonya'nın Krakov'ı şehrinde müzede bulunmaktadır. Aynı halının 2. yarısı ise Paris'tedir. Ganimet iki ülke arasında ortasından kesilmek suretiyle paylaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası içerisinde bu hakimiyetin yayıldığı her tarafta mimari eserler meydana getirilmiştir. Ne yazık ki bunların tam bir listesi henüz gerçekleşmemiştir. Ekrem Hakkı AYVERDİ tarafından bu hususta yapılan çalışma bazı bölümleri bakımından çok verimli olmakla beraber, bazı bölümleri inceleme yapılan ülkelerin olumsuz davranmaları yüzünden eksik kalmıştır. Tabii Ayverdi sadece Avrupa'da ki Osmanlı eserleri üzerinde çalış-

Solda: 19. yy. döneminde Walter W. Davies tarafından yapılmış Birmingham marka seramik duvar tabağı (Yazıevi Arşivi'nden)

Sağda: 15. yy.'dan itibaren Osmanlı padişahlarının ve eşlerinin hayali portrelerini yaparak büyük ilgi toplayan ve günümüze birer belge bırakan İtalyan sanatçılardan birisi tarafından yapılan tablo (Yazıevi Arşivi'nden)

mıştır. Son yıllarda Hollanda'lı M. KIEL büyük bir girişimde bulunarak Rume- li'de kalan Osmanlı mimari eserlerini incelemekte ve bunlara dair yayınlar yapmaktadır. Çeşitli Arap ülkelerinde ve Kuzey Afrika'daki eserleri hakkındaki bilgiler sadece bazı yerel yayınlar yardımıyla tanınmaktadır. Osmanlı idaresinden çıkan ve bu idarenin hatırası olan yapıları adeta sadistçe bir hınçla tahrip etmekten veya en azından biçimlerini değiştiren veya bir zamanlar Türk eseri olduklarını belirten kitabeleri söken ülkeler hiç de az değildir. Bir incelememiz sırasında Sofya'da Mimar Sinan'ın eseri olan Bosnalı veya Sofu Mehmed Paşa Camii'nin kitabesinin yerinden çıkarılmış ve dışı geçen yüzyıl sonlarının Bulgar mimari üslûbunda örülerek kiliseye dönüştürülmüş olduğunu görmüştük. Bulgaristan-Romanya sınırına yakın XVI.yy. başlarına ait kagir bir yapıya sahip Akyazılı Sultan Bektaşî Tekkesi'nin harabesinin, kitabesinin sökülmesinden başka ayrıca bir levha çakılarak buranın Sveti Tanaş'ın yani Aziz Atanasyusun makamı olduğu belirtilmişti. Yunanistan'da, batı Trakya'da, Selanik yolu üzerinde bir klâsik Osmanlı çeşmesinin kitabesi çıkarıldığı gibi Selanik şehrinin ünlü Beyaz Kulesinde Evliya ÇELEBİ seyahatnamesinde tam metni bulunan kitabesi yok edilmiştir. Buna benzer durumlar halkı müslüman olan ülkelerde de görülür. Eski rejimleri yıllarında Yu-

W. Petroff'un 'Eski Galata Köprüsü ve Yeni Camii' isimli kağıt üzerine suluboya tablosu (Yazıevi Arşivi'nden)

goslavya'da ve Arnavutluk'ta bir çok Osmanlı eserinde buna benzer tahrifat yapılmıştır. Son yıl için de Kosova'da cereyan eden kanlı çarpışmalar sırasında hayli Osmanlı eseri, bir kaç yıl önceden Bosna'da olduğu gibi tahribe uğramıştır. Kosova'da I. Murad HÜDAVENDİGAR'ın şehit edildiği yerde yapılan türbenin (Meşet) bugün ne durumda olduğunu bilmiyoruz. Ancak bu çarpışmalardan önceki yıllara kadar türbe içindeki sandukanın başlığı olarak bir Arnavut keçe külahının konulduğu biliniyordu. 1912'de Osmanlı Devleti ile Sırp lar arasında imzalan SULH anlaşmasının başlı başına bir maddesinde bu türbeye hiç bir sebeple ilişilemeyeceği kararlaştırılmıştı 200 yıla yakın Osmanlı idaresinde kalan Macaristan'daki Türk eserlerinin büyük bir kısmı Avusturyalılar tarafından yok edilmiş, bu eser katliamından nasılsa kurtulabilen İdris Baba ve Gül Baba türbeleri ile, Hamza Bey palangası (Erd), Eger'deki camilerin sadece minareleri ayakta kalabilmiştir. 1-2 hamamın

kalıntıları ile Peçuy'da Yakovalı Hasan Paşa Camii'nin durduğu bilinir. Fakat son yıllarda Macarlar büyük bir kadirşinaslık göstererek Budin'de Toygun Paşa Camii'nin bazı kalıntılarını bir kilisenin duvarları içinde bulup ve Zigetvar'daki Kanuni Sultan Süleyman Camii'ni ayıklayıp çıkarmışlardır, Peçuy'da şehir meydanının ortasında bulunan çok büyük ölçüdeki Kasımpaşa Camii'nin dışını kaplayan sonradan eklenen kılıfı ayıklayarak esas mimarisini bir dereceye kadar ortaya koymuşlardır. Son gördüğümüzde aynı yerdeki Ali Paşa Camii'ninde böyle bir işlem yapılarak kiliseye dönüştürülen kalıntılardan temizlendiğine şahit olmuştuk. Şikloşta 2 katlı bir ev haline sokularak tanınmaz bir hale gelen Malkoçoğlu Camiinde benzeri bir işlem ile orjinal mimarisinin ortaya çıkarıldığı bilinir. Yunanistan'da da Selanik'te bir zamanlar pek çok sayıdaki Osmanlı eserlerinde XV. yy'a ait İnegöllü İshak Paşa'nın vakfı Alaca İmaret Camii'nin minaresi yıkılarak bakımsız bir harabe halinde durduğunu ve ana cadde üzerinde ki Hamza Bey veya Hamza Paşa Camii'nin sinemaya dönüştürüldüğü dikkati çekiyordu. Yalnız son yıllarda Alaca İmaret Camii'nin restorasyonuna girişildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Arnavutluk'ta ise Osmanlı Dönemine ait mimari eserlerden bazılarının eski rejim yıllarında yıktırıldıkları veya yıkılmaya bırakıldığı görülüyordu. Osmanlı dönemi eserlerinin Avrupa topraklarındaki yayılışı ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Nitekim Güney Polonya'nın ancak 20 yıl kadar Osmanlı idaresinde kalan bir kasabada Kamenica'da Camii sonra kiliseye dönüştürülmüş ve bunun herhalde İstanbul'dan götürüldüğü anlaşılan mermerden işlenmiş şebekeli mimberi hala eksik bir halde içinde durmaktadır. Lisede öğrenci olduğumuz yıllarda babası o yıllarda Yugoslavya'da Konsolos olan bir arkadaşımız Adriyatik kıyısında kısa bir süre Türk idaresine giren bir adada Osmanlı hakimiyeti'nin hatırası olarak camii harabesiyle minaresini gördüğünü anlatmıştı. Kuzey Yu-

nanistan'da Florina yakınında sonradan dolmuş su yüzeyinden yukarılara doğru yükselen bir minarede hazin bir hatıra olarak 1961'de gözümüze çarpmıştır. İslâm ülkelerinden Mekke'de Kabe'yi çeviren büyük bir kısmı Mimar Sinan yapısı olan revaklarda minareleriyle birlikte ortadan kaldırılmış, ve XVI. yy.'a ait baklavalı sütun başlıkları ancak iç kısımlarda bazı yerlerde muhafaza edilmiştir. 15. yıl kadar önce yaptığımız bir ziyarette Cidde Belediye Başkanının villasının bahçesinde Osmanlı Dönemine ait bir kamu binasının arma ile kitabesini duvara dayalı olarak görmüştük. Belgrat kalesinin XVIII.yy. ilk yarısında Sultan I.Mahmud tarafından yaptırılan restorasyonunu belirten uzun kitabesi ise buradaki büyük tuğra ile Avusturyalılar tarafından yerlerinden sökülerek Hadersdorf'a taşınmıştır. Bu türden örnekleri daha pek çok sayıda anmak mümkündür.

Orta Avrupa'nın içlerine kadar uzanan Osmanlı Medeniyetinin izlerine bazı yabancı eserlerde de raslanabilir. Bunların tesbiti ayrıca bir araştırma konusudur. Yalnız şu kadarını belirtelim ki ünlü Avusturyalı Fischer fon Erlach'ın XVIII.yy. içlerinde Viyana'da inşa ettiği olduğu büyük Karskirche'nin önünde yükselen birer Roma sütunu biçimindeki çifte kulenin Osmanlı Mimarisindeki Camilerin çifte minarelerinden ilham alınarak yapıldığı söylenir. Aynı sanatçının hazırlayarak yayınladığı "Büyük mimari anıtlar" adlı kitabının içindeki desenler arasında birkaç Osmanlı eserine yer vermesi onun Türk sanatına bütünüyle yabancı olmadığını ispat eder. Osmanlı sanatından ilham alınarak Amerika'da da bazı binaların inşa edildikleri bilinmekte ve bunlara dair resimli bir makale bir Amerikan mimarlık dergisinde çok yıl önce yayınlanmış olmaktadır. Osmanlı Devleti XVIII.yy'da batı ile daha sıkı bir ilişkiye girmiştir. Bu yüzdende batının sanat üslubu ve estetik zevkide Türk medeniyetine sızmaya başlamış ve bu etki git gide zamanla artmıştır. XVI-II.yy.'da önce Yahya Kemal Beyatlı'nın

sonrada Tarihçi Ahmet Refik Altınay'ın bulup kullandıkları Lale Devri adı Türk gelenekleriyle kaynaşmaya başlayan batı zevkinin başlangıcına isabet eder.

III.Ahmet döneminde Kağıthane deresi kıyısında sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Sadabad saray kompleksi o yıllarda Fransa'da kurulan ve bahçelerinde çeşitli su oyunları olan sarayların bir benzeri idi. Fransa'da Paris yakınında Fontaine Blau ile, Marly Sarayları Sadabad'a ön örnek olmuştu. Hatta o yıllarda İstanbul'da Fransa elçisi olarak bulunan Comte De BONNAC yeni kurulan bu Türk sarayının parkını süslemek üzere Fransa'dan bazı nadide ağaçlar getirterek hediye etmiştir. Bahçelerinde su kanalları ve suyu şelaleler halinde akıtan tesisler geleneği aslında bir doğu zevki idi. Hindistan'ın şimdi Pakistan olan bölümünde Lahor'da Şalamar Sarayı bu hususta akla gelen bir örnektir. Başta Fransa olmak üzere Almanya, Avusturya gibi başka Avrupa ülkelerinde de bu tür bahçeler yapılmıştı. Lale devri Fransız etkisiyle aynı bahçe düzenini benimsemekten kaçınmamıştı. Osmanlı Devleti yaşlandıkça bünyesinde bazı rahatsızlıklarda ortaya çıkmıştı yenilgiler, içeride ise ayaklanmalar bu rahatsızlıkların başlıcalarıdır. Batı ile bazı müzik bağlantıları olmuştur İngiltere'de

18. yy.'ın ünlü oryantalist ressamlarından Luigi Mayer (1755-1803), 1776 yılında İngiliz diplomatı Ainsli'ye eşlik ederek geldiği İstanbul'da 1794 yılına kadar kalarak Osmanlı'da gördüklerini büyük bir özenle suluboyalarına aksettirmiştir. Bunlardan biri olan 'Büyükçekmece Köprüsü'nü tasvir eden tablosu (Yaziev Arşivi'nden)

Vladimir Petroff'un
'Ayasofya' isimli tablosu
(Yazıevi Arşivi'nden)

yapılan ve Osmanlı Sarayına getirilen bir orgun niçin ismarlandığı, kim tarafından kullanıldığı, ne işe yaradığı ve sonra ne olduğunu ben maalesef bilmiyorum. Hatta bu hususta bir de İngilizce kitap yayınlanmıştır. Ünlü müzisyen W. A. MOZART'ın bir bestesinde Türk Müziği motiflerinden etkilendiği bilinir. Geçen yüzyılda batı müziğinin yurdu-muza girmesi ile İtalyan Guatelli, Danizetti gibi müzisyenler Osmanlı Topluluğuna batı müziğini sokmaya çalışmışlar ve yeniçeriliğin kaldırılması ile yok olan Mehter Takımının yerine Türk Askeri Badosunu koymuşlardır.

Her yaşayan varlık gibi devletler doğar, gelişir, yaşar, ihtiyaçlar ve sonunda ölür, Osmanlı Devleti'nin çökmesi için dış güçler tarafından büyük bir çaba sarfedildiği bilinen bir gerçektir. XIX. yy.'ın Sadrazamının bir yabancıya "*Osmanlı Devleti çok güçlüdür, çünkü var kuvvetimizle siz dışarıdan bizler'de içeriden yıkmaya çalıştığımız halde bir türlü çökmektedir*" sözü bu acı gerçeği espirili bir biçimde ortaya koymaktadır. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin ölümünün arkasından acı bir karalama dönemi başlamıştır. Çok şükür son yıllarda bu büyük devletin tarih ve sanattaki yeri yayınlar ve çeşitli sergilerde görülen

eserleriyle ve gerçek değerleri vurgulanarak ortaya konmaktadır.

Tarihin tanıdığı büyük ve uzun ömürlü bir devlet olan Osmanlı, idaresinde bu tabiat kanununun çerçevesini aşamamıştır. Osmanlı Devleti getirdiği idari yeniliklerle yeni çağın başlarında hızla gelişebilmiş ve batıda merak ve hatta bazen hayranlık uyandırmıştır. Daha Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren batı Osmanlı Padişahlarını Hristiyanlaştırmak gayretine bile girmişlerdir. Bu yüzdendir ki bazı batıya kaçmış ve yahut batıda yerleşmiş bir kaç şehzadenin vayahut şehzade olduğunu iddia eden kişinin Hristiyan yapıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkarılmasında çalışılmıştır. Önce Sultan Cem böyle bir gaye ile kullanılmak istenmiş yalnız milli duyguları çok sağlam olan şehzade kandırılmamıştır. Buna karşılık çok küçük yaşta batının elde ettiği çocuklardan biri rahip yapılarak Padre OTTOMANO, bir diğeri ise Callixtus OTTOMANOS olarak ortaya çıkarılmak istenmiştir. Devlet gücünü koruduğu sürece bu rahatsızlıklardan bir dereceye kadar kendisini kurtarmayı başarmış olmasına rağmen kaderinde yazılı olan sona doğru ağır ağır ilerlemekten kurtulamamıştır. XIX.yy. içinde yapılan tanzimat, beklenen tedaviyi tam olarak sağlayamamıştır. XIX.yy. içinde bir vakitlerin güçlü ve büyük devleti artık ihtiyarlığının sıkıntılarını yaşamaktadır. Batılıların "Boğaziçinin hasta adamı" olarak adlandırdıkları Osmanlı Devleti'ni dışarıdan ve içeriden parçalamaya çabalayan çeşitli güçler vardır. Ne yazık ki bunların arasında yine batının desteğiyle gelişen büyük reformlar yapabileceğini sanan bazı yerli güçler hasta adamın adeta can vermesine yardımcı olmuşlardır. XIX.yy. ortalarında bir Osmanlı ileri geleninin bir Fransız eliyle Anadolu yönünü göstererek "Gerekliyse biz şu dağların arkasınada gidebiliriz" demiş olması bu tevekküllü tutumun acı bir belirtisidir. 1910 ile 1923 arasında

Osmanlı Devleti'nin inanılmaz bir hırsla parçalanması can çekişen devletin nasıl paylaşıldığını açıkça belli eder. Dağların arkasındaki toprakların bile Türklere bırakılmak istenmeyişinin en canlı belgesi ise Sevres Anlaşmasıdır. Yok edilen Osmanlı Devleti'nin hiç değilse bir bölümü M.Kemal ATATÜRK'ün direnişiyile kurtarılabildiği ve bundan Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

Bu büyük Osmanlı Devleti'nin tarihi hatıralarını korumada gerekli özen göstermediğimiz bir gerçektir. Bıraktığımız topraklarda binlerce belgenin kaldığı bilinir. Bunlardan kurtulan parçalar o ülkelerin yeni sahipleri tarafından arada sırada değerlendirilmektedir. Fakat çok uzak ülkelere kadar giden arşiv belgeleri tam olarak derlenmemiş ve toplanmamıştır. Hersekzade Ahmed Paşa'nın vakfiyesi Amerika'da, Valide Kösem Sultan'ın vakfiyesi Almanya'da, III.Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın latin harfleriyle ressam ve mimar İ. Melling'e yazdığı mektuplar Fransa'da özel bir eldedir. Çok yıl önce Meksika'da bir ihtiyarlar evinde son günlerini geçiren Fransız asıllı bir yaşlı kadının elinde Sultan III.Selim'in F. C. PO- UQUEVILLE'e verdiği bir ferman bulunuyordu. Venedik, Avusturya, Fransa arşivlerinde muhafaza edilen yüzlerce Osmanlı Belgesinden başka Aynaros Manastırlarının kütüphanesinde de çok sayıda çeşitli Osmanlı Sultan'larının verdikleri Fermanlar yer almaktadır. Büyük bir cömertlikle kilosu 3 kuruştan vagonlar dolusu arşiv belgesini, Bulgaristan'a 1930'lu yıllarda sattığımız çok acı bir gerçektir. Merhum muallim M.CEVDET bu dehşet verici davranışı önlemeye çalışmış ve ancak çok sonra durdurulabilmiştir. Bulgaristan'da Osmanlı'ca okuyabilen bazı Türkologlar bu belgelere dayanarak yayınlar yapmışlardır. Harf inkılabı yıllarında aşırı "ilerici" bir kişinin bütün eski yazılı belgeleri o zaman ağaçsız olan Üniversite bahçesine yığılarak yakılmasını

17. yy.'da yapılmış üst kısmında latince 'Yıldırım, Ateş Yıldırım lakaplı I. Bayezid' yazılı Venedik ekolü anonim tablo (Yazıevi Arşivi'nden)

önerdiği hatırlanacak olursa bunların kilosu 3 kuruştan Bulgaristan'a satılması daha hafif kalır. Aynı yıllarda yayınlanan bir kanun ile tuğraların ve kitabelerin kaldırılmaları gerektiği bildirildiğinde her biri bir tarihi belge olan mermere işlenmiş yüzlerce kitabe de kazınarak veya taşçı kalemle yontularak yok edilmiştir.

Dağıtılan arşiv belgelerinin ve dünyanın çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde uyuyan elyazma Osmanlı Devri kitapları ile bu medeniyetin hatıra ve izlerini toprak üstünde kalabilmiş olan mimari eserlerde bulmak mümkün olmaktadır. Bunlar korundukça 700 yıllık Osmanlı Tarih ve Medeniyetinin varlığı gözle görülebilir bir biçimde tanınmış olabilecektir. Ancak bu gerçeğin bilincine vararak her türlü hatırayı ve izi bulup incelemek tarihçilerimize, arşivcilerimize ve sanat tarihçilerimize düşen bir görevdir.

Burada takdim ettiğimiz ve bir özet halinde sunduğumuz bilgiler 700 yıllık ömrü olan Osmanlı tarihinin ve sanatının Avrupa medeniyet tarihinde yeri olduğunu göstermiştir sanırız. Böylece Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti bir Dünya Devleti ve Sanatı olduğunu belli etmektedir.